

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-6>

УДК 378.147:1'137

СЕРГЄЄВА О., СЕРГЄЄВ Є.
Хмельницький національний університет

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ПРИ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті аналізуються проблеми сучасної професійної освіти, а саме підготовки професійних перекладачів. Автор порушує проблему використання загальних принципів викладання фахових дисциплін при навчанні перекладачів, що сприяють формуванню компетентності перекладача. Головною темою статті є структурний і функціональний аналіз ключових видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння читання та письма при професійній підготовці перекладачів на заняттях фахової дисципліни «Комунікативні стратегії».

Ключові слова: професійна підготовка, компетенція, принцип викладання, фахова дисципліна, перекладач.

SIERHIEIEVA O., SIERHIEIEV Ye.
Khmelnitskyi National University

BASIC PRINCIPLES OF TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES DURING PROFESSIONAL TRAINING OF INTERPRETERS AND TRANSLATORS

The article analyzes the problems of modern vocational education. An example of such education is the system of training professional translators and interpreters. The author raises the issue of using the general principles of teaching professional disciplines in the training of translators and interpreters, which contribute to the formation of the competence of the translator and interpreter. The paper analyzes ways to optimally organize the training of translators and interpreters, based on current theoretical and practical principles. The article's main topic is the structural and functional analysis of key types of speech activity: listening, speaking, reading, and writing in the training of translators/interpreters during the professional discipline "Communicative Strategies". The article's emphasis is placed on the basic methodological principles of the modern process of training future translators. Translator training takes many forms. Translator training is associated with the skills needed to achieve translation competence. Translator education, on the other hand, recognizes the need for students to acquire key types of speech activity: listening, speaking, reading, and writing. Theoretical research and practical verification of efficient pedagogical means, forms, and methods facilitating the formation of the future translators' professional competence within the system of university training confirm the urgent demand for the determination and grounding of a corresponding set of curricular and constituents of their professional speech training. Students' academic success, while being trained in English much depends on their language awareness, which is to be fostered. Therefore, we might assume that teaching (future translators) English plays a significant role in their professional training. Teaching tools used skillfully by university instructors facilitate students' development in terms of their proficiency.

Key words: professional training, translator/interpreter, competence, principle of teaching, professional discipline

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У контексті розвитку міжнародних та міждержавних зв'язків, поширення інтеграційних процесів у світі, прагнення України увійти у єдину європейську спільноту особливого значення набуває навчання перекладачів як фахівців міжнародної комунікації, які є посередницькою ланкою у наближенні культур різних народів. Зважаючи на цю особливість, професійна перекладацька діяльність вимагає постійного розширення предметних і мовних знань. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою не можливе без фундаментальної мовної підготовки у вищій школі. І майбутній перекладач розуміє необхідність увесь час займатися самоосвітою, отримувати нові знання, формувати вміння знаходити інформацію за допомогою різних джерел, самовдосконалюватися. Але будь-яке навчання як самостійне, так і стаціонарне аудиторне буде відбуватися успішно, якщо зміст професійної підготовки відповідатиме професійним та освітнім стандартам певного фаху чи спеціальності. Оновлюються навчальні програми, створюються міжпредметні курси, що включають різні аспекти взаємодії науки, нових технологій, суспільства, природи тощо. Безсумнівно, високий рівень освіти, професіоналізм дозволяють швидше реагувати на потік знань, кваліфіковано їх аналізувати, знаходити правильні рішення в оптимальні терміни. Крім того, знаючи іноземну мову і вмюючи професійно перекладати з однієї мови на іншу, будь-який фахівець зможе досягти у своїй кар'єрі стрімкого зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагоме значення для дослідження порушеної проблеми мають наукові розвідки українських та зарубіжних учених Н. Авшенюк, В. Карабана, І. Корунця, Л. Латишева, Г. Мірама, О. Чередниченка, Л. Черноватого, С. Швачко, Д. Бахман-Медика (D. Bachmann-Medick), Р. Белла (R. Bell), Дж. Боуз-Байера (J. Boase-Beier), В. Вільса (W. Wilss), М. Зенга (M. Zeng), Л. Келлі (L. Kellie), Д. Кіралі (D. Kiraly) та ін.

Протягом останнього часу провідні науковці (Л. С. Бархударов, І. О. Зимня, В. М. Комісаров, Р. К. Мін'яр-Белоручев, Е. І. Пассов, Г. А. Самійленко, І. І. Халєєва, Г. В. Чернов, А. Д. Швейцер, А. Ф. Ширяєв тощо) активно вивчають особливості формування перекладацької та мовленнєвої компетенцій

зокрема. Проблема окреслення кола фахових дисциплін, що впливають на формування компетентності майбутніх перекладачів, полягає у встановленні самого поняття "фахові дисципліни". Оскільки нинішні ЗВО мають достатній рівень автономії, то вони можуть формувати перелік фахових дисциплін для напряду підготовки перекладачів самостійно, беручи до уваги лише освітній стандарт, затверджений відповідними рішеннями МОН України.

Формулювання цілей статті

Не зважаючи на це, методика викладання фахових дисциплін при професійній підготовці перекладачів залишається малорозробленою сферою педагогічної науки. Насамперед, це стосується проблематики використання загальних принципів викладання фахових дисциплін при навчанні перекладачів, що сприяють формуванню компетентності перекладача, а також недосконалості системи вправ для її розвитку. Саме цей факт і зумовлює **актуальність** обраної нами теми.

Виклад основного матеріалу

Аналіз проблеми дослідження дає змогу виокремити базове поняття, яке потребує уточнення у зв'язку зі специфікою об'єкта і предмета наукового пошуку – "фахові дисципліни". Це поняття конкретизує зміст професійної підготовки майбутніх перекладачів і дає змогу сконцентрувати увагу на тих навчальних дисциплінах, вивчення яких найбільш наближене до іншомовної мовленнєвої та перекладацької компетентності. Поняття "фахові дисципліни" – згідно з визначенням в українському законодавстві: педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи тощо будь-якої галузі діяльності (або сукупності різних галузей діяльності) із визначенням потрібного рівня сформованості у тих, хто навчається, певної сукупності умінь і навичок [4]. За визначенням В. Ягупова, навчальна дисципліна – це "науково обґрунтована система знань, навичок і вмінь, яку відібрано для вивчення в різноманітних освітньо-виховних системах. Конкретний перелік і взаємозв'язки предметів визначаються навчальними планами, структурологічними схемами підготовки відповідних фахівців" [9]. У нашій статті під фаховими дисциплінами будемо розуміти дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, які забезпечують майбутнього спеціаліста базовими теоретичними знаннями та практичними навичками. Розглянемо використання основних принципів викладання на прикладі однієї з фахових дисциплін: «Комунікативні стратегії».

В освітньо-професійних програмах зазначається, що перекладачі повинні засвоїти ширший обсяг фонових знань, ніж фахівці з інших спеціальностей. Для перекладача такий обсяг наближається до аналогічного обсягу освіченого носія відповідної мови. До фонових знань програми відносять повсякденні поняття, знання Біблії, міфології та фольклору, географії, історії, архітектури, літератури, живопису, мистецтва, освіти, політики, юриспруденції, економіки та підприємництва, техніки, природознавства, медицини, гуманітарних наук, фразеології тощо. Також майбутні перекладачі повинні засвоїти ширший обсяг іншомовної лексики, ніж студенти інших гуманітарних спеціальностей.

Навчання іноземних мов у процесі підготовки майбутніх перекладачів відрізняється за змістом від аналогічного процесу під час підготовки фахівців інших спеціальностей, оскільки кожна навчальна дисципліна формує і їхню професійну компетентність. Метою навчання іноземної мови у вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволяють реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб комунікації, спілкування з представниками інших націй, отже в освіті продовжує розвиватися і надалі культурологічний або міжкультурний підхід у навчанні. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі.

Як відомо, основним методом навчання іноземних мов є комунікативний метод. У процесі навчання за комунікативним методом студенти набувають комунікативної компетенції – здатності користуватись мовою залежно від конкретної ситуації. Відповідно усі вправи та завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією (information gap, choice, feedback). Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Мовленнєва взаємодія студентів проходить за співучастю викладача в найрізноманітніших формах: парах, невеликих групах, з усією групою. З самого початку студенти оволодівають усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні та письмі в типових ситуаціях. Зупинимось докладніше на цих видах і розглянемо основні методологічні принципи їх навчання.

Отже, під аудіюванням розуміють процес одночасного сприймання звукової форми висловлювання і розуміння його змісту на слух (listening comprehension). Аудіювання є комплексною мовленнєвою розумовою діяльністю, яка ґрунтується на природних здібностях людини, вдосконалюється в процесі її розвитку та дає їй можливість розуміти інформацію в акустичному коді, зберігати її в пам'яті (чи на письмі), відбирати й оцінювати її згідно з інтересами чи поставленими завданнями [3].

Успішність формування компетентності в аудіюванні зумовлюється низкою факторів: 1) умовами сприймання аудіоповідомлення; 2) індивідуально психологічними особливостями самого слухача (рівня сформованості його мовленнєвого слуху, пам'яті, наявності інтересу тощо); 3) мовними характеристиками аудіоповідомлення.

Студент повинен розуміти зміст аудіотексту при його одноразовому пред'явленні. Тексти містять певну кількість слів, що не вивчалися. Студенти мають навчитися здогадуватися про значення невідомих слів за контекстом та звуковою формою цих слів, а також розуміти загальний зміст повідомлення, ігноруючи несуттєву інформацію [5].

Як *засіб* навчання іноземній мові (далі ІМ) аудіювання дає можливість оволодіти звуковою стороною ІМ, (фонемним складом та інтонацією), сприяє засвоєнню лексичного складу мови та її граматики, полегшує оволодіння говорінням, читанням і письмом.

У процесі навчання аудіювання викладач має передбачити **три етапи** роботи з текстом для аудіювання:

1. *Дотекстовий етап*, на якому відбувається зняття мовних або смислових труднощів тексту, введення в контекст повідомлення, формулювання комунікативної установки на аудіювання тексту.

II. *Текстовий етап*, на якому відбувається аудіювання тексту.

III. *Післятекстовий етап* передбачає контроль розуміння прослуханого, обговорення змісту, навчання смислової переробки інформації [6].

Орієнтовний алгоритм проведення аудіювання

- визначити найбільш інформативні частини повідомлення;
- співвіднести текст із ситуацією спілкування;
- розчленувати аудіотекст на смислові частини і визначити головну думку кожного з них;
- письмово фіксувати основну частину інформації;
- простежити логічну послідовність подій і дотримуватися її при передачі змісту тексту;
- виділити в тексті логічні ланки: експозицію, зав'язку, кульмінацію, розв'язку тощо.

Вибір прийомів контролю визначається характером матеріалу, призначеного для аудіювання, і змістом іншого тексту та його складністю.

Перейдемо до розгляду іншого виду мовленнєвої діяльності - **говоріння**, за допомогою якого відбувається усне спілкування іноземною мовою в діалогічній формі (паралельно з аудіюванням) і в монологічній формі. Воно спрямоване до однієї особи або до необмеженої кількості осіб. Метою навчання монологічного мовлення є формування таких умінь:

- визначення предмета повідомлення;
- відбір необхідних мовних засобів;
- побудова логічно послідовного, достатньо повного й комунікативно вмотивованого висловлювання;
- надання цьому висловлюванню емоційної виразності [3].

Для монологу характерні власні мовні засоби вираження зв'язку між окремими реченнями, це так звані засоби міжфразового зв'язку. Такими засобами виступають лексичні та займенникові повтори, сполучники і сполучникові прислівники, прислівники або сполучення іменника з прикметником у ролі обставини місця і часу, артиклі тощо. Наприклад: *before, now, then, finally, in the end; that's how, so that, firstly, hence, though, since, therefore, as a result of*.

Розвиток усного монологічного мовлення студентів має здійснюватися за допомогою певної методичної системи, що включає принципи навчання, відбір тематики та її організацію з урахуванням інтересів та можливостей студентів, комплекс вправ та форм роботи, відповідну структуру уроків іноземної мови.

Метою навчання діалогічного мовлення є формування таких умінь:

- реагувати на мовленнєвий стимул;
- стимулювати співрозмовника на висловлювання у відповідь;
- давати розгорнуту репліку-відповідь;
- надавати висловлюванню емоційної забарвленості та експресивності.

Структурна одиниця діалогічного мовлення – репліка (висловлювання однієї особи, межею якого є зміна мовця), вирізняють репліку-стимул (ініціативну репліку) та репліку-реакцію (реактивну репліку) [5].

Рецептивний вид мовленнєвої діяльності - **читання**, спрямований на сприйняття та розуміння писемного тексту. Читання є складовою комунікативної діяльності людини, оскільки забезпечує писемну форму спілкування.

Компетентність у читанні – це здатність читати автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту в умовах опосередкованого спілкування. До вмінь компетентності у читанні відносяться: мовленнєві, навчальні, інтелектуальні, організаційні та компенсаційні вміння.

Серед мовленнєвих умінь читання виділяють:

- вміння виділяти у тексті основну інформацію і прогнозувати його зміст;
- вміння вибирати головні факти, не звертаючи уваги на другорядні;

- вміння вибірково розуміти необхідну інформацію прагматичних текстів в опорі на мовну здогадку, контекст;
- вміння ігнорувати невідомий мовний матеріал, несуттєвий для розуміння тощо [6].

Формування вмінь читання включає оволодіння стратегіями, які, з одного боку, допомагають студентам спрогнозувати зміст тексту, а з іншого – подолати труднощі (зокрема лексикограматичні), що виникають при його читанні. Тут важливим для вибору стратегій є ступінь розуміння тексту, якого необхідно досягти: повне розуміння, розуміння основної інформації чи пошук певної інформації.

Потрібно навчити студентів правильно вибирати стратегії читання:

- відповідно до поставленого завдання (тобто стратегії, характерні для вивчаючого, ознайомлювального та переглядового читання);
- для прогнозування змісту тексту (за заголовком, ключовими словами тощо);
- стратегії подолання труднощів (лексичних, граматичних);
- занотовування інформації для подальшого її використання.

В процесі читання спочатку можна дати завдання швидко проглянути текст з метою знайти певні аббревіатури, терміни чи власні назви. Таким чином, комплекс вправ для роботи з автентичними текстами за фахом має бути спрямований на формування навичок читання (*передтекстові вправи*), а також на формування вмінь читання (*післятекстові вправи*). Подібні завдання сприяють організації та управлінню самостійною роботою студентів, а також формуванню їхніх умінь і навичок у цьому виді мовленнєвої діяльності.

Під **писемним мовленням** ми розуміємо продуктивний вид мовленнєвої діяльності, комплексне використання графічних, орфографічних, лексико-граматичних та стилістичних засобів, мета якого полягає у вираженні думок та здійсненні комунікації. Письмо є метою навчання іноземної мови студентів філологічних спеціальностей та ефективним засобом навчання і контролю іншомовних знань, умінь та навичок [3].

Вміння письма – це уміння висловлювати свої думки у письмовій формі.

До них належать:

- уміння будувати речення і тексти відповідно до того, як саме вони повинні бути написані, а не усно сказаними;
- уміння забезпечувати цілісність, зв'язність й завершеність текстів, що пишуться;
- стилістичні вміння, що забезпечують відповідність стилю і жанру, в якому пишеться текст;
- уміння композиційно правильно будувати текст певного жанру і типу (наприклад наявність вступної, основної і завершальної частини);
- уміння оформлювати писемні тексти/документи так, як це прийнято у певній іншомовній соціальнокультурній спільноті;
- уміння стисло передавати зміст і смисл тексту оригіналу та інші [5].

Володіння письмом передбачає досягнення комунікативної компетенції, яка забезпечує студенту вміння та навички в типових ситуаціях повсякденного спілкування за допомогою письма:

- 1) самостійно висловлюватися на основі вербальних або зорових опор;
- 2) написати короткий твір із теми і стисло передати в письмовій формі зміст почутого чи прочитаного;
- 3) написати листівку другу;
- 4) заповнити анкету;
- 5) скласти нотатки для себе або інших;
- 6) зробити короткі записи стосовно прочитаного чи прослуханого матеріалу.

Досить діючим способом для покращення письмового мовлення на заняттях практики англійської мови вважається *творче письмо*, яке допомагає студентам вчитися розмірковувати, бороти страх перед помилками, розвивати творчий потенціал, покращує комунікативні навички. Користується популярністю такий вид завдань, як написання переказів та виклад короткого змісту матеріалу, тобто *summary*.

Особливої уваги варті написання листів різних жанрів. Перш за все студентам потрібно навчитися розрізняти офіційні та неофіційні листи. Виконувати вправи для формування вмінь побудови текстів, листів: студенти навчаються складати вступну, основну та заключну частини листа, користуючись поданим логічним планом і мовленнєвими зразками, типовими для кожного жанру.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, узагальнюючи все викладене вище, можна зробити висновок, що професійні компетенції майбутніх перекладачів полягають у здатності використовувати і поєднувати знання, вміння та навички з фахових дисциплін, які вони отримали при професійній підготовці у ЗВО. Цілком очевидно, що успішне здійснення сукупності цих видів професійної діяльності можливе лише за умови, що перекладач буде володіти усіма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням, читанням та письмом. До перспективних напрямів наукових розвідок вважаємо за доцільне віднести: дослідження принципів викладання інших фахових дисциплін, зокрема «Практики перекладу» при навчання перекладачів.

Література

1. Латышев Л. К. Перевод: Теория, практика и методика преподавания : учеб. для студентов переводч. фак. высш. учеб. заведений / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – 3-е изд., стер. – М. : Академия, 2007. – 192 с.
2. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2018. 319 с.
3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. Для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищих навч. закладів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька [та ін.] ; під заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України № 847 від 24.12.2003 "Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти". – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8674.html.
5. Сергєєва О. В. Методика викладання перекладу у вищій школі: методичні вказівки до підготовки практичних занять з дисципліни "Методика викладання перекладу у вищій школі" для магістрів спеціальності "Переклад". ХНУ, 2018. – 60 с. URL: <https://msn.tup.km.ua>
6. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах : колективна монографія / С. Ю. Ніколаєва, Г. Е. Борецька, Н. В. Майєр, О. М. Устименко, В. В. Черниш та ін.; за ред. С. Ю. Ніколаєвої; техн. ред. І. Ф. Соболевої. Київ : Ленвіт, 2015. 444 с.
7. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підруч. для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2013. – 376 с.
8. Черноватий Л. М. Проблеми формування фахової компетенції майбутніх перекладачів / Л. М. Черноватий, Н. А. Якушева // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2007. – № 772. – С. 135–137.
9. Ягупов В. В. Педагогіка : [навч. посібник]. – К. : Либідь, 2002. – 560 с. – Режим доступу : http://eduknigi.com/ped_view.php?id=126.
10. Pym A. "Training Translators: Ten Recurrent Naiveties." Translating Today 2, January 2005. 1–5. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anthony-Pym-3/publication/267371008_Training_translators_-_ten_recurrent_naiveties
11. Richards J. C. Methodology in language teaching / J. C. Richards, W. A. Reynandys. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 256 p.

References

1. Latishev L. K. Perevod: Teoriya, praktika y metodyka prepodavaniya : ucheb. dlia studentov perevodch. fak. vissh. ucheb. zavedeniy / L. K. Latishev, A. L. Semenov. – 3-e yzd., ster. – M. : Akademyia, 2007. – 192 s.
2. Metodyka navchannia inozemnykh mov u serednykh navchalnykh zakladykh: Pidruchnyk / Kol. avtoriv pid ker. S. Yu. Nikolaievoi. – K.: Lenvit, 2018. 319 s.
3. Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktika : pidruch. Dlia stud. linhv. un-tiv i fak. in. mov vyshchykh navch. zakladiv / O. B. Bihych, N. F. Borysko, H. E. Boretska [ta in.] ; pid zah. red. S. Yu. Nikolaievoi. Kyiv : Lenvit, 2013. 590 s.
4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 847 vid 24.12.2003 "Litsenziini umovy nadannia osvitykh posluh u sferi vyshchoi osvity". – Rezhym dostupu : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8674.html.
5. Sierhieieva O. V. Metodyka vykladannia perekladu u vyshchii shkoli: metodychni vkazivky do pidhotovky praktychnykh zaniat z dystsypliny "Metodyka vykladannia perekladu u vyshchii shkoli" dlia mahistriv spetsialnosti "Pereklad". KhNU, 2018. – 60 s. URL: <https://msn.tup.km.ua>
6. Suchasni tekhnolohii navchannia inozemnykh mov i kultur u zahalnoosvitnikh i vyshchykh navchalnykh zakladykh : kolektyvna monohrafiia / S. Yu. Nikolaieva, H. E. Boretska, N. V. Maiier, O. M. Ustymenko, V. V. Chernysh ta in.; za red. S. Yu. Nikolaievoi; tekhn. red. I. F. Sobolievoi. Kyiv : Lenvit, 2015. 444 s.
7. Chernovatyi L. M. Metodyka vykladannia perekladu yak spetsial-nosti : pidruch. dlia stud. vyshchykh zaklad. osvity za spetsialnistiu «Pereklad». Vinnytsia : Nova Knyha, 2013. – 376 s.
8. Chernovatyi L. M. Problemy formuvannia fakhovoi kompetentsii maibutnykh perekladachiv / L. M. Chernovatyi, N. A. Yakusheva // Visn. Khark. nats. un-tu im. V. N. Karazina. – 2007. – № 772. – S. 135–137.
9. Yahupov V. V. Pedahohika : [navch. posibnyk]. – K. : Lybid, 2002. – 560 s. – Rezhym dostupu : http://eduknigi.com/ped_view.php?id=126.
10. Pym A. "Training Translators: Ten Recurrent Naiveties." Translating Today 2, January 2005. 1–5. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anthony-Pym-3/publication/267371008_Training_translators_-_ten_recurrent_naiveties
11. Richards J. C. Methodology in language teaching / J. C. Richards, W. A. Reynandys. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 256 p.